

Adım Adım Uygulamalı İstatistik

Editörler:

Sakine GÖÇER ŞAHİN • Metin BULUŞ

Editör: Sakine GÖÇER ŞAHİN - Metin BULUŞ

ADIM ADIM UYGULAMALI İSTATİSTİK

ISBN 978-625-8044-61-4

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Mart 2022, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Değerli Okuyucu,

Elinizdeki Adım Adım Uygulamalı İstatistik kitabı alanında yetkin 16 bilim insanının yoğun çalışmalarının bir ürünüdür. Kitabı yazarken kendi yüksek lisans ve doktora yıllarımızda takıldığımız noktaları, yaşadığımız zorlukları, öğrencilerimizden ve araştırmacılardan gelen soruları referans alarak istatistiksel analizleri adım adım anlatmaya çalıştık. Bu kitapta temel istatistiksel kavramlardan hiyerarşik lineer modellere (HLM); güç analizinden meta analize kadar birçok istatistiksel yöntemle ilişkin örnek senaryolar, çıktılarda yer alan tabloların tek tek yorumları ve nihayetinde sonuçların bir tezde veya makalede nasıl raporlanması gerektiğine ilişkin raporlama örnekleri bulabilirsiniz. Kitapta her bir analizin açıklaması ve ardından ilgili analizin en sık kullanılan bilgisayar programları (çoğunlukla SPSS ve R olmakla birlikte bazı analizler JAMOVI ve G-POWER ile gerçekleştirilmiştir) aracılığı ile uygulamasına yer verilmiştir.

Bu kitabın araştırmacılar için “ben bunu nasıl yapacağım yaa”, “tamam program çalıştı ama bu tablolar ne anlama geliyor” dedikleri anda başvuracakları; bütün süreçte araştırmacıların yanı başından ayırmayacağı bir kaynak olması temennisindeyiz.

Kitabımızın yazarlarına değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyor, tüm araştırmacılara keyifli ve verimli okumalar ve uygulamalar diliyorum.

Sakine Göçer Şahin

Wisconsin, ABD

Şubat, 2022

Değerli Okuyucu,

Elimizdeki araç ve gereçler hayal gücümüzün sınırlarını belirler. Böylelikle gerçek anlamda neleri başarabileceğimizin farkına varırız. Benzer şekilde, elimizdeki metodolojik araç ve gereçler de sormaya cesaret edebileceğimiz araştırma sorularının çerçevesini belirler. Ne kadar çeşitli ve ileri seviyede metodolojik bilgi ve birikime sahip olursak kafamızda oluşan problem cümleleri de o kadar çeşitli ve sınırsız olur. Metodoloji bilmenin sağladığı rahatlıkla sorduğumuz sorulara yine bu bilgiler sayesinde çeşitli açılardan yaklaşıp derinlemesine yanıtlar arayabiliriz. Alanlarında uzman meslektaşlarımız ile birlikte yoğun bir çalışma sonucu sizlere sunduğumuz bu kitap, temel istatistiksel yöntemlerden başlayıp daha karmaşık yöntemlerin nasıl kullanılacağını adım adım uygulamalı bir şekilde ele almaktadır.

Bu kitabın lisansüstü eğitimde öğrencilere, akademisyen meslektaşlarımıza ve istatistiksel yöntemler konusunda kendilerini geliştirmek isteyen herkese rehberlik edeceğini temenni ediyorum, bu yola başvurmuş kişiler için iyi bir başlangıç olmasını diliyorum. Son olarak, bu kitap sürekli geliştirilecek, iyileştirilecek ve belki de yeni bölümler eklenecektir. Sizlerin görüşleri ve geri bildirimleri sayesinde bizler de öğrenecek ve aydınlanacağız. Böylelikle kitabın sizler için en yararlı olan halini oluşturmak için çabamız devam edecektir.

Her yeni kitap, yeni bir dünyaya kapı aralar. Metodoloji dünyasındaki yolculuğunuzda bol şans ve başarılar dilerim.

Metin Buluş
Adıyaman, TÜRKİYE
Şubat, 2022

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Sakine GÖÇER ŞAHİN - Metin BULUŞ

1. Bölüm: İstatistikte Temel Kavramlar

Dr. Derya ÇAKICI ESER, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4152-6821

2. Bölüm: Verilerin Analize Hazırlanması: Sayıtların Test Edilmesi

Dr. Derya ÇAKICI ESER, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4152-6821

3. Bölüm: Korelasyon Analizi

Doç. Dr. Mustafa İLHAN, Dicle Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-1804-002X

Doç. Dr. Gülşen TAŞDELEN TEKER, Hacettepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-3434-4373

Prof. Dr. Neşe GÜLER, İzmir Demokrasi Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-2836-3132

4. Bölüm: Ortalamalar Arası Farkın Test Edilmesi

Dr. Yasemin KUZU, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4301-2645

5. Bölüm: Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA)

Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜLER, İstanbul Aydın Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8626-4901

6. Bölüm: ANCOVA ve MANCOVA

Dr. Levent ERTUNA, Sakarya Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-7810-1168

7. Bölüm: Parametrik Olmayan Testler

Dr. Öğr. Üyesi Didem ÖZDOĞAN, İstanbul Kültür Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-6631-3996

8. Bölüm: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Özge BIKMAZ BİLGİN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2219-2026

9. Bölüm: Lojistik Regresyon Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Özge BIKMAZ BİLGİN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-2219-2026

10. Bölüm: Açımlayıcı Faktör Analizi

Doç. Dr. Murat Doğan ŞAHİN, Anadolu Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-2174-8443

11. Bölüm: Doğrulaıcı Faktör Analizi

Doç. Dr. Eren Can AYBEK, Pamukkale Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-3040-2337

12. Bölüm: Kümeleme Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Didem ÖZDOĞAN, İstanbul Kültür Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-6631-3996

13. Bölüm: Ayırma Analizi

Dr. Sakine GÖÇER ŞAHİN, University of Wisconsin-Madison
ORCID No: 0000-0002-6914-354X

14. Bölüm: Yapısal Eşitlik Modellemesi

Dr. Öğr. Üyesi İlhan KOYUNCU, Adıyaman Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-0009-5279

15. Bölüm: Aracı ve Düzenleyici Değişken Analizleri

Dr. Abdullah Faruk KILIÇ, Adıyaman Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-3129-1763

16. Bölüm: Meta-Analiz

Doç. Dr. Sedat ŞEN, Harran Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6962-4960

17. Bölüm: Güç Analizi ve Örneklem Büyüklüğü

Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜLER, İstanbul Aydın Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8626-4901

18. Bölüm: Çok Düzeyli Doğrusal Modellere Giriş

Dr. Metin BULUŞ, Adıyaman Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4348-6322

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM İSTATİSTİKTE TEMEL KAVRAMLAR

Ölçüm ve Veri.....	1
Evren ve Örneklem.....	2
İstatistik ve Parametre.....	2
Betimsel ve Kestirisel İstatistik.....	2
Parametrik ve Parametrik Olmayan Yöntemler.....	3
İstatistiksel Hipotez Testleri.....	3
Yokluk Hipotezi ve Alternatif Hipotez.....	4
Anlamlılık Düzeyi ve Güven Aralığına İlişkin Olasılık.....	6
Tip I ve Tip II Hata.....	7
Kaynakça.....	8

2. BÖLÜM VERİLERİN ANALİZE HAZIRLANMASI: SAYILTLARIN TEST EDİLMESİ

Çok Değişkenli Analizlerde İncelenen Sayıtların Kuramsal Temelleri.....	10
Kayıp Değerler.....	10
Uç Değerler.....	13
Normallik.....	17
Doğrusallık.....	21
Eş Varyanslılık (Homoscedasticity), Varyansların Homojenliği, Varyans Kovaryans Matrislerinin Homojenliği.....	22
Çoklu Bağlantı ve Tekillik.....	23
Küresellik (Sphericity).....	25
Çok Değişkenli Analizlerin Sayıtlarının İncelenmesine Yönelik Bilgisayar Uygulamaları.....	26
Eksik Verilerin İncelenmesi.....	26
Uç Değerlerin İncelenmesi.....	32
Normallığın İncelenmesi.....	38
Doğrusallığın İncelenmesi.....	45
Eş Varyanslılık, Varyansların Homojenliği, Varyans Kovaryans Matrislerinin Homojenliğinin İncelenmesi.....	46
Çoklu Bağlantı ve Tekillik.....	48
Küreselliğin İncelenmesi.....	54
Kaynakça.....	55

3. BÖLÜM KORELASYON ANALİZİ

Giriş.....	57
Saçılım Diyagramı.....	58
Determinasyon Katsayısı.....	60
Korelasyon ve Nedensellik	61
Korelasyon Teknikleri.....	62
Pearson Korelasyonu	62
Spearman Sıra Farkları Korelasyonu	72
Kendall tau Korelasyonu	76
Çift Serili (Biserial) Korelasyon.....	80
Nokta-Çift Serili (Point-Biserial) Korelasyon.....	83
Phi Korelasyonu (Dörtlü Korelasyon).....	86
Tetrakorik Korelasyon	89
Kanonik Korelasyon.....	92
Kısmi Korelasyon	97
Güçlendirilmiş Korelasyon (Disattenuated Correlation).....	101
İki Korelasyon Katsayısı Arasındaki Farkın Testi	102
Kaynakça.....	103

4. BÖLÜM ORTALAMALAR ARASI FARKIN TEST EDİLMESİ

t Testi	106
Tek Örneklem İçin t Testi.....	106
Bağımsız Örneklem İçin t Testi	110
Bağımlı Örneklem İçin t Testi	114
Varyans Analizi	118
Tek Yönlü ANOVA.....	119
Bağımsız Örneklem İçin İki Yönlü ANOVA.....	128
Bağımlı Örneklem (Tekrarlı Ölçümler) İçin Tek Yönlü ANOVA	137
Karışık Ölçümler İçin İki Yönlü Anova.....	146
Kaynakça	154

5. BÖLÜM ÇOK DEĞİŞKENLİ VARYANS ANALİZİ (MANOVA)

MANOVA'nın Sayıltıları.....	158
MANOVA'nın Sınırlılıkları	159
Tek Yönlü Manova Örnek SPSS Uygulaması.....	159

Tek Yönlü MANOVA Sonucu Elde Edilen SPSS Çıktılarının Yorumlanması	164
İki Yönlü Manova Örnek SPSS Uygulaması	170
İki Yönlü MANOVA Sonucu Elde Edilen SPSS Çıktılarının Yorumlanması	172
Kaynakça.....	178

6. BÖLÜM ANCOVA VE MANCOVA

ANCOVA	181
Örnek Bir ANCOVA Uygulaması.....	185
MANCOVA	203
Örnek Bir MANCOVA Uygulaması.....	205
Kaynakça.....	221

7. BÖLÜM PARAMETRİK OLMAYAN TESTLER

Ki-Kare Testi	223
Ki-Kare Uygunluk Testi.....	224
Ki-Kare Bağımsızlık Testi.....	229
Mann-Whitney U Testi.....	236
Kruskal-Wallis H Testi.....	243
Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi.....	249
Friedman X2 Testi	256
Kaynakça.....	267

8. BÖLÜM ÇOKLU DOĞRUSAL REGRESYON ANALİZİ

Modelin Test Edilmesi	271
Çoklu Regresyon Türleri	272
Standart Regresyon (Enter)	272
Sıralı Regresyon (Hiyerarşik).....	272
Aşamalı Regresyon (Stepwise)	273
Sayıtlar	274
Çoklu Doğrusal Regresyon SPSS İşlem Basamakları	276
SPSS'den Elde Edilen Çoklu Doğrusal Regresyon Çıktısının Yorumlanması	281
Kaynakça.....	288

9. BÖLÜM LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ

Lojistik Regresyonun Temel Kavramları	290
Model Uyumunun Değerlendirilmesi	292
Değişkenlerin Değerlendirilmesi	293
Lojistik Regresyonda Yöntemler	293
Modelin Değerlendirilmesi	302
Bağımsız Değişkenlerin İncelenmesi	303
Lojistik Regresyon Analizi Sonuçlarının Raporlanması	304
Kaynakça	307

10. BÖLÜM AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ

Giriş	309
Açımlayıcı Faktör Analizi Nedir?	309
AFA'ya İlişkin Temel Beklentiler	310
Her Faktör/ Boyut İçin Madde Sayısı Ne Olmalı?	310
Katılımcı Sayısı	311
Verinin Betimsel (Dağılımsal) Özellikleri	311
Verinin Ölçüm/Ölçme Düzeyi	312
Korelasyon Matrisinin Faktörleşebilirliğinin Test Edilmesi	312
Faktör Çıkarım Yöntemleri	313
Faktör Sayısının Belirlenmesi	314
Döndürme Yöntemi	315
Sonuçların Yorumlanmasında Diğer Önemli Hususlar	316
Örnek AFA Uygulaması	317
Veri Seti	317
Çıktıların (Output) Yorumlanması	324
Sonuç	339
Kaynakça	340

11. BÖLÜM DOĞRULAYICI FAKTÖR ANALİZİ

Giriş	343
Modelin Tanımlanması	345
Kestirim Yöntemleri ve Sayıltılar	347
Modelin Veri ile Uyumu	348
R ile Örnek Bir DFA Uygulaması	350

Faktör Yüklerinden Geçerlik ve Güvenirlik Kanıtına	357
İkinci Düzey DFA.....	366
Raporlama	369
Kaynakça.....	372

12. BÖLÜM KÜMELEME ANALİZİ

Analize İlişkin Genel Bilgiler	375
Kümeleme Yöntemleri	376
Hiyerarşik Kümeleme Yöntemleri.....	376
Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Yöntemleri	378
Kümeleme Analizinin Sayıtları	381
Küme Sayısının Belirlenmesi	381
Örnek Araştırma Durumu.....	381
Hiyerarşik Kümeleme Analizi Uygulaması.....	382
Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi Örneği.....	392
Kümeleme Analizi R Kodları.....	404
Kaynakça.....	405

13. BÖLÜM AYIRMA ANALİZİ

Ayrırma Analizi Nedir?.....	407
Uygulama.....	410
SPSS Uygulaması.....	411
R Uygulaması.....	421
Kaynakça.....	421

14. BÖLÜM YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ

Yapısal Eşitlik Modelleme Nedir?.....	423
YEM'de Kullanılan Temel Kavramlar ve Semboller.....	425
Verinin Analizlere Hazırlanması ve Sayıtların Kontrolü	427
Parametre Kestirim Yöntemleri.....	429
YEM İşlem Adımları	430
YEM Modelleri	433
Yol Analizi	433
Doğrulayıcı Faktör Analizi	435
Yapısal Regresyon Modelleri.....	436

Diğer Yaygın Kullanılan Modeller	437
YEM Modellerinin Değerlendirilmesi.....	440
Sıklıkla Kullanılan Yazılımlar	441
Uygulamalar	441
Yol Analizi Uygulaması	441
Yapısal Regresyon Uygulaması	446
Kaynakça	453

15. BÖLÜM ARACI VE DÜZENLEYİCİ DEĞİŞKEN ANALİZLERİ

Aracı Değişken ve Analizi	457
Aracılık İlişkisi Belirleme Yöntemleri.....	462
YEM ile Aracılık Analizi	463
R ile Aracılık Analizi Uygulamaları	464
Düzenleyici Değişken ve Analizi.....	476
R'da Düzenleyici Değişken Analizi Uygulamaları.....	479
Kaynakça.....	486

16. BÖLÜM META-ANALİZ

Meta-Analize Giriş.....	491
Araştırma Konusunun Belirlenmesi.....	493
Ekleme/Çıkarma Ölçütleri.....	494
Literatür Taraması ve Çalışmaların Seçimi.....	494
Etki Büyüklüklerinin Hesaplanması.....	495
Ortalama Etki Büyüklüğünün Hesaplanması.....	496
Yayım Yanlılığının Kontrol Edilmesi	498
Heterojenlik Analizleri ve Moderatör Analizlerinin Uygulanması	499
Sonuçların Raporlanması	501
R ile Meta-Analiz Uygulamaları	501
Ortalama Farkına Dayalı Meta-Analiz Uygulaması	503
Korelasyona Dayalı Meta-Analiz Uygulaması.....	513
İki Kategorili Veriye Dayalı Meta-Analiz Uygulaması	516
Yayım Yanlılığı Analizleri.....	521
Analog ANOVA (Alt Grup Analizi) ve Metaregresyon Uygulamaları	526
Kaynakça.....	530

17. BÖLÜM GÜÇ ANALİZİ VE ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ

İstatistiksel Güç.....	535
İstatistiksel Gücü Etkileyen Faktörler.....	536
Anlamlılık Düzeyi (α).....	536
Etki Büyüklüğü.....	537
Örneklem Büyüklüğü.....	538
Kaynakça.....	560

18. BÖLÜM ÇOK DÜZEYLİ DOĞRUSAL MODELLERE GİRİŞ

Ulusal Eğitim Sisteminin Çok Düzeyli Karmaşık Yapısı.....	561
En Küçük Kareler Yöntemine Dayanan Tek Düzeyli Regresyon Analizinin Sınırlılıkları	563
Çok Düzeyli Doğrusal Modellerde Değişkenlerin Merkezileştirilmesi	566
Çok Düzeyli Doğrusal Modellerde Yaygın Kestirim Yöntemleri.....	568
Çok Düzeyli Doğrusal Modellerde Model-Veri Uyumu ve Model Karşılaştırmaları	570
Çok Düzeyli Doğrusal Modellerin R Platformunda Uygulamaları.....	571
Kullanılan R Paketleri, Kurulumu ve Mevcut Oturuma Yüklenmesi.....	571
Kullanılan Veri Seti, Değişkenler ve Kısıtlamalar	573
Kullanılan Veri Setinin R Oturumuna Aktarılması ve İncelenmesi.....	574
Sabit Kesişim Noktası ve Sabit Regresyon Katsayısı	576
Rassal Olmayan Kesişim Noktaları ve Sabit Regresyon Katsayısı	581
Rassal Olmayan Kesişim Noktaları ve Rassal Olmayan Regresyon Katsayıları..	583
İki Düzeyli Doğrusal Regresyon Modelleri	586
Özet	613
Kaynakça	613

1. BÖLÜM

İSTATİSTİKTE TEMEL KAVRAMLAR

Dr. Derya ÇAKICI ESER, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-4152-6821

İstatistiksel yöntemleri kullanmaya başlamadan önce, bu analizlerle ilgili kavramları doğru biçimde anlamak ve tanımlamak, anlamlandırılmış terimlerle yola çıkmak, süreçte oluşacak kavram karmaşalarının önüne geçmede, akla gelecek soru işaretlerini azaltmada, ortaya çıkacak problemlerle baş etmede önemli rol oynar. Bu bakımdan kitabın bu bölümünde istatistikle ve istatistiksel testlerle ilgili temel kavramlara yer verilmiş ve açıklanmıştır.

1.1. ÖLÇÜM VE VERİ

Her ölçme işleminde en az bir değişkenle ilgilenilir. İlgilenilen değişken, özelliğine ve ölçek türüne bağlı olarak sayılarla, harflerle veya sıfatlarla ifade edilir. Ölçmeler sonucunda elde edilen ve değişkenin durumu hakkında bilgi veren ölçme sonuçlarına ölçüm denir.

Çok sayıdaki ölçmeden elde edilen ölçümler veri olarak adlandırılır. Veri, araştırmacının topladığı ölçme sonuçlarıdır. Veriler çeşitli şekillerde ifade edilir. Buna göre miktar bildiren ve sayı ile ifade edilen veriler nicel verilerdir. Başarılı-başarısız gibi sıfatlarla veya sembollerle ifade edilen ölçümler ise nitel verileri oluşturur. Nitel veriler sayı sembolleri ile ifade edilse dahi sayılar miktar anlamına karşılık gelmez. Nicel verilerin eşit aralıklı ölçekten veya oran ölçeğinden elde edilmesi gereklidir. Nitel veriler ise sınıflama veya sıralama ölçeğinden elde edilebilir. Bunun yanında eşit aralıklı ölçek ve oran ölçeğinden elde edilen sonuçların da sıfatsal veya sembolik ifadelere dönüştürülmesiyle nitel veri elde edilebilir. Örneğin 0 ile 100 arasında puanlama yapılan bir sınavda öğrencinin aldığı 86 puan nicel veriye örnektir. Bu puanın pekiyi, iyi, orta, geçer veya başarısız ifadelerinden birisi ile tanımlanması ise nitel veriye örnektir. Örnekte de görüldüğü gibi tüm ölçek türlerinden elde edilen sonuçlar nitel şekilde ifade edilebilir, nitel verilere dönüştürülebilir. Değişkenlerin nitel veya nicel olması onlara uygulanacak işlemlerle ilişkili olup, bu durum işlemlerin sınırını belirler (Doğan, 2019).

1.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırma verilerinin elde edilebileceği en büyük kümeyle evren denir. Bu kümede bireyler ya da nesnelere bulunabilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta evrenin bu kişi ya da nesnelere değil onlardan elde edilecek ölçümlere oluştuğudur.

Araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmak çoğu zaman mümkün ve makul değildir. Bu sebeple araştırmacılar evrenin tamamı yerine evrenin özelliklerini temsil eden ya da evrenin araştırma amacına en uygun olan kısmıyla çalışmayı tercih ederler. Evrenden daha az sayıda eleman içeren ve evrenin araştırmaya dahil edilen sınırlanmış bölümüne örneklem adı verilir.

Örneğin yapılan bir seçim anketinde, araştırmacı seçme hakkına sahip vatandaşlardan veri toplayacaktır. Ancak tüm seçmenlere ulaşmak mümkün olmayacağından, anket seçme hakkına sahip vatandaşları örnekleyen daha küçük bir gruba uygulanır. Böyle bir çalışmada anketin uygulandığı grup örneklem, seçme hakkına sahip vatandaşlar ise evrendir. Araştırmacı, örneklemde elde ettiği sonuçları evrene genelleyeceğinden örneklem ile evren arasında başka bir ilişki daha tanımlanabilir. Buna göre evren, örneklemde elde edilen sonuçların genelleneyeceği daha büyük gruptur.

1.3. İSTATİSTİK VE PARAMETRE

İstatistik ve parametre araştırmacının elde ettiği sayısal bilgilerdir. Bu sayısal bilginin kaynağına bağlı olarak terim farklı isim almaktadır. Buna göre araştırmacının örneklemde elde ettiği veya örnekleme tanımlayan sayısal bilgilere istatistik adı verilirken; evrenden elde edilen veya evreni tanımlayan sayısal bilgilere parametre denir. Araştırmalarda evrenle değil örnekleme çalışıldığında istatistikler aracılığıyla parametreler kestirilir.

1.4. BETİMSSEL VE KESTİRİSEL İSTATİSTİK

İstatistiksel yöntemlerin kullanılmasının temelinde iki amaç vardır: Betimleme ve kestirimde bulunmak. Bu amaçlara dayalı olarak kullanılan istatistikler de betimsel istatistik ve kestirimsel istatistik isimlerini alır. Betimsel kelimesi “tasviri” anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021). Buna göre betimsel istatistikler araştırmacının elindeki veri kümesini tasvir eden istatistikler bütünüdür. Betimsel araştırmalarda, üzerinde çalışılan grubu tanımlayan, bu grubun özelliklerini tablolar, grafikler, yığılma ve değişkenlik ölçüleri gibi şekillerle ve istatistiklerle özetleyen, değişkenlerin örneklem ve evren değerlerini bulmaya çalışan betimsel istatistiklerden yararlanılmaktadır.

Elde edilen veri kümesini tanıyan ve tanımlayan araştırmacılar, elde ettikleri betimsel bilgiye dayalı olarak araştırmalarını genişletmeyi amaçlarlar. Bu amaç araştırmacının örneklemden yola çıkarak evren hakkında, bugünden yola çıkarak gelecek hakkında tahminlerde bulunduğu çalışmalar şeklinde karşılık bulur. İstatistiksel yöntemin bu şekilde çıkarımlarda bulunmak amacıyla kullanılmasını sağlayan yöntemler bütününe kestirisel istatistik adı verilir. Vardamsal istatistik olarak da adlandırılan bu amaç istatistiğin temel amacıdır (Baykul ve Güzeller; 2014).

Örneğin Türkiye'deki farklı istatistikî bölgelerden seçtiği 12. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ile ilgili bir çalışmayı yürüten araştırmacı, çalışmaya dahil olan öğrencilerle ilgili kaygı düzeyini belirlemek istediğinde betimsel istatistiklerden, bu öğrencilerin kaygı düzeylerinden yola çıkarak Türkiye'deki tüm 12. sınıf öğrencileri hakkında çıkarım yapmak istediğinde kestirisel istatistiklerden faydalanacaktır.

1.5. PARAMETRİK VE PARAMETRİK OLMAYAN YÖNTEMLER

İstatistiksel analizler parametrik ve parametrik olmayan istatistik başlıkları altında ele alınır. Buna göre eğer veri seti normal dağılım şartını sağlıyorsa, yeterli örneklem büyüklüğüne sahipse, veriler eşit aralık veya oran ölçeğinden elde edilmiş ise; araştırmacı parametrik yöntemlerden faydalanabilir. Ancak veri seti normal dağılım göstermiyorsa, örneklem büyüklüğü yeterli değilse veya araştırmacının verileri sınıflama veya sıralama ölçeğinde ise araştırmacının parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerle çalışması gerekecektir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta parametrik olsun ya da olmasın araştırmacının kullanacağı yöntemi tanıması ve yöntemine özgü sayıtların veri setinde karşılandığını gösterdikten sonra analiz yapması gerektiridir.

Peki araştırmacılar neden sayıtları test ederek parametrik yöntemlere yönelirler de doğrudan parametrik olmayan yöntemleri kullanmazlar? Bu sorunun cevabı parametrik yöntemlerin sonucunda gizlidir. Parametrik yöntemler parametrik olmayanlara göre daha güçlü istatistiklerdir; örneğin iki ortalama farkını belirlemede daha doğru sonuçlar ortaya koyarlar. Ayrıca parametrik istatistiklerde Tip II hatasına ilişkin olasılık olan β hatası daha düşüktür. Bu sebeplerle araştırmacılar hipotezlerini test etmek için kullanılacak yöntemlerden parametrik olanı parametrik olmaya oranla daha fazla tercih etmektedir.

1.6. İSTATİSTİKSEL HİPOTEZ TESTLERİ

Hipotez, doğruluğu kanıtlanmamış önerme anlamına gelir. İstatistiksel hipotez ise doğruluğu istatistiksel yöntemlerle test edilen, araştırmanın amacına